

EL FENOMEN TROGLODÍTIC AL GRAN PENEDEÈS

**GENER AYMAMÍ I DOMINGO
JOAN PALLARÈS-PERSONAT**

El trogloditisme o la utilització de les cavitats naturals és un fenomen que l'home ha desenvolupat al llarg dels segles, des de la prehistòria fins avui dia, tal com ho proven els estrats arqueològics o la simple presència de construccions.

Així, veiem que les coves s'han ocupat com a habitatge més o menys perllongat, com a refugi o lloc per a sojornar-hi, com a amagatall de bandolers i perseguits, com a corral per al bestiar, com a cellers, per a captació d'aigües... o com a lloc sagrat on troben santuaris i ermites aixoplugades en balmes i coves.

En aquest treball s'efectua una classificació atenent els diferents tipus d'utilització emprats tot confeccionant una llista preliminar d'aquestes cavitats al Penedès.

EL FENOMEN TROGLODÍTIC AL GRAN PENEDÈS

No és la primera vegada que el tema del trogloditisme, i com a tal entenem l'aprofitament i la modificació per l'home de les cavitats naturals, es toca al Penedès. Joan Virella i Bloda⁽¹⁾ ja ho va fer pel 1980 i, per cert, amb una visió que considerem prou encertada.

Des de l'aparició de l'home, tal i com ho feren abans i després els animals, aquest va aprofitar les cavitats per fer-ne refugi i habitatge. Les restes arqueològiques ens ho demostren, però també demostren que l'espai ocupat no anava més enllà d'on penetrava la claror, incloïen quan les utilitzava com a sepultura.

El progressiu coneixement de tècniques de construcció, l'aparició de l'urbanisme, va deixar abandonades les coves, on sols es retornà en temps de persecució. Malgrat tot, en molts casos pervisqué l'ocupació fins als nostres dies. Balms soleïes, solcs en juntes d'estratificació a la llinda dels camps, coves a prop de collades i camins, etc. han seguit sent emprats per l'home, i alguns encara ho són avui.

Nosaltres les hem anat documentant a través d'un modest arxiu, l'APAT, i hem anat publicant alguna cavitat que hem considerat d'interès especial, també alguna vegada hem passat a divulgar-ne un conjunt o una comarca.

També hem procurat establir una classificació atenent a criteris relatius a l'ús al qual s'han destinat, aquesta classificació, segurament

prou incompleta i farcida d'incorreccions, és ara per ara, i provisionalment, la que emprem, procurant esmenar-la i adequar-la a mesura que anem avançant en el coneixement del fenomen.

- L'apartat de **Coves d'Habitació** és, sens dubte, el més vistós. Qui no recorda el Cliff Palace dels indis Pueblo a Nou Mèxic? o les cases subterrànies de Matmata a Tunísia? o les aragoneses d'Epila, Arguedas o la Muela? o les andaluses de Setenil, Guadix o Purullena?

A casa nostra la Vansa a Tòrric (Noguera) o Can Puig de la Balma a Mura (Bages) són exemples prou eloqüents. Pel que fa al Penedès, i de manera provisional hem considerat incloure:

- 1 - Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes).
Malgrat que artificial, l'entrada ha estat utilitzada per a guardar-hi eines o sojornar-hi algun obrer. Després va servir com a refugi de rodamóns.
Cap als anys cinquanta es van allargar i obrir noves galeries que van utilitzar-se per al conreu del xampinyó.
- 2 - Coves del Terraire (Vilanova i la Geltrú).
En aquestes antigues mines de «terra d'escudelles» hi havia a prop de l'entrada algunes cambres acondicionades per a fer-hi estada i sojorn.
- 3 - Coves de la Moixeta (Montmell).
Vestigis d'una cambra a dins de la balma.
- 4 - Balma del Solei de les Cabres (Castellet i la Gornal).
Amb vestigis d'habitacles.
- 5 - Balma de la Bovera (Castellet i la Gornal).
Amb restes d'habitació.
- 6 - Balma de Serramola (Castellet i la Gornal).
Amb «capades de moro».
- 7 - Coves del Frare (Castellet i la Gornal).
Emprades per a refugi de pastors.
- 8 - Cova Gran de Santa Anna (Mediona).
Amb vestigis d'ocupació perllongada.
- 9 - Coves de Can Castellví i Can Ximet o Coves de la Vall (Olèrdola).
Habitacles troglodítics de gran interès.

- 10 - Cova de Sant Salvador (Pontons).
Sembla ser que fou utilitzada com a habitacle.
- 11 - Balmes de la Penya de l'Àliga o de la Pópia (Santa Margarida i els Monjos).
Utilitzades com a habitacle.
- 12 - Cova de la Riera (Torrelles de Foix).
Es classifica en l'apartat Agrícola-Ramader.
- 13 - Cova del Corral d'en Falç o del Molí (Sitges).
Utilitzada com a aixopluc.
- 14 - Cova del Carlí (la Llacuna).
Esmentada en l'apartat Estratègic.
- 15 - Cova de Santa Bàrbara (Sant Pere de Ribes)
Esmentada en l'apartat Agrícola-Ramader.

A la cova de Bédeilhac (Arieja), amb manifestacions d'art rupestre, va instal·lar-s'hi el 1940 la fàbrica d'avions Dewoitine, que en ser ocupada pels alemanys hi van destinar el muntatge de caces de combat. Alguns avions van emprar la gran entrada de la cavitat com a pista d'aterratge. Aquest és un clar exponent del que hem anomenat **Coves d'aprofitament estratègic**.

Dins d'aquest apartat podríem classificar les cavitats penedesenques següents:

- 1 - Cova de Vallmajor (Albinyana).
Va servir de refugi i amagatall.
- 2 - Avenc de Carles V (Montmell).
Era utilitzat com a presó subterrània d'un escamot carlí de la primera guerra (1833-1840) dedicat al segrest de terratinents.
- 3 - Coves de l'Hort Xic (la Llacuna).
Van servir d'amagatall durant la Guerra Civil, foren utilitzades a l'edat mitjana i modernament com a corral de bestiar.
- 4 - Cova del Carlí (la Llacuna).
Havia servit d'amagatall durant la guerra i d'aixopluc per als caçadors.
- 5 - Cova de l'Horta (Castellet i la Gornal).
Construcció arredossada en una balma, en alguna paret s'observen espitleres, possiblement de les guerres carlines.

6 - Cova dels Bous (Torrelles de Foix).

Emprada com a amagatall en la Guerra del Francès.

Les que anomenem d'ús ramader o **Agrícola-ramader** es compten a centenars arreu de Catalunya. La del Xet a Cervià (les Garrigues) és un bon exemple, però cal dir que moltes de les destinades a habitació, després han estat cleda de bestiar, com el cas dels Òbits a Sant Llorenç (Vallès Occ.). Això també ha passat al Penedès, i en aquest apartat les classifiquem:

1 - Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes). Ja classificada en l'apartat d'habitació.

2 - Cova Rodona (Sant Martí Sarroca).

Amb sitges excavades a la roca.

3 - Balma de Can Vallès (Sant Martí Sarroca).

Hi ha restes d'un petit edifici bastit a l'interior, però, com que està a nivell de riu, és massa arriscat viure-hi. En els darrers anys s'utilitza com a corral.

4 - Coves de la Riera (Torrelles de Foix).

Cleda per a bestiar i possiblement acondiciada per romandre temporalment unes sis persones.

5 - Cova de Santa Bàrbara (Sant Pere de Ribes).

Utilitzada com a corral i refugi de pastors. Posteriorment era un cau d'immundícia.

6 - Coves de l'Hort Xic (la Llacuna).

Citada en l'apartat estratègic.

7 - La Roca (Castelldefels).

Esmentada com a cova paridera.

8 - Balma de la Caseta d'en Segura (Castellet i la Gornal).

Amb una sitja amb encaixos per a tapa, excavada en la roca del sòl.

La classificació següent, la de **Cova-Santuari**, entronca en les concepcions de l'art paleolític de Leroi-Gourhan, però se'ns fa difícil aprofitar la seva tesi en el cas de les pintures rupestres post-paleolítiques de la cova Vallmajor a Albinyana.

Molí a la cova de Can Castellví (Olèrdola).

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes).

Les nostres coves-santuari s'assemblen més al Bani lam budista de l'Afganistà o a les necròpolis toradja d'Indonèsia.

Santuaris com el de Sorita al Maestrat, l'Abellera a Prades (Baix Camp) o Sant Gregori a Falset (Priorat) són prou eloqüents.

Del Penedès relacionem:

- 1 - Sant Salvador de la Balma (Pontons).
Església bastida dins d'una balma.
- 2 - Sant Julià (Sant Pere de Riudebitlles).
Capella romànica de la qual sols queden petites restes de parets, ja que se la va endur una riuada.
- 3 - Cova de la Verge (Torrelles de Foix).
Pertany a la llegenda de les marededéus trobades.
Avui és tancada amb una porta i s'ha habilitat una capella de la Mare de Déu de Foix.
- 4 - Cova de Sant Pau (Vilafranca del Penedès).
Capella troglodítica. Les obres d'obrir la cova van començar el 1909.
Cavitat artificial.
- 5 - La Mare de Déu del Si (Begues).
Capella-cova dins de la població al Col·legi Sagrat Cor (Gavín).

Un grup prou indefinit seria l'**Industrial-Hidrològic**, amb els exemples de:

- 1 - Balma del Noguier (Castellet i la Gornal).
Aprofitament de l'aigua dels degotalls mitjançant un rec obert artificialment fins a una bassa.
- 2 - Cova del Llambeig (Castellet i la Gornal).
Amb bassiols per a recollir l'aigua dels degotalls.
- 3 - Cova dels Bassiols (Castellet i la Gornal).
Idèntica a l'anterior.
- 4 - Avenc del Pont de l'Escalat (Begues).
Pedrera de sal de llop —calcita cristallitzada—.
- 5 - Avenc del Gravat I (Begues).
Idèntic a l'anterior.
- 6 - Avenc del Pla de Bassallacuna (Begues).
Id.

- 7 - Avenc Gruixut (Begues).
Id.
- 8 - Avenc Prim (Begues).
Id.
- 9 - Avenc Tapat de Mas Traval (Begues).
Id.
- 10 - Avenc de la Sal de Llop (Begues).
Id.
- 11 - Pou de Can Jaques (Begues).
Avenc utilitzat com a pou ja que reté aigua a l'interior.

Sant Salvador de la Balma (Pontons).

12 - Pou de les Agulles (Begues).

Fenomen càrstic amb aigua al fons emprat com a pou.

13 - Covarró de la Figuera (Sitges).

Petita cavitat al peu de la qual hi ha excavat un bassiol per aprofitar un degotall del sostre.⁽²⁾

Aquest darrer apartat, podríem dir que ratlla la línia no gaire definida de les **Coves de Transformació Humana**, a les quals podem incloure:

1 - Avenc dels Esquelets (Olivella).

Cavitat a la qual se li ha perforat un túnel horitzontal d'uns 8 m.

2 - Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes).

Incloses en els apartats d'habitació i a agrícola-ramader.

3 - La Falconera (Sitges).

Excavació de nous túnels a la recerca del riu subterrani —any 1889—.

4 - Avenc de Sant Antoni (Cunit).

Avenc d'uns 10 m de fondària. La boca és tapada i s'entra per una porta construïda en una obertura artificial a nivell del fons per a fer-lo servir de cava.

5 - Cova de l'Ametlló (Olèrdola).

Cavitat tapiada, ara hi ha una font.

6 - Avenc de les Granotes (Castelldefels).

S'utilitza com a fossa asèptica, ja que és dins d'una torre. El propietari l'ha tapiat.

7 - Cova Fumada de Vallbona (Castelldefels).

S'hi ha construït una porta i unes escales, es fa servir de celler.

8 - Petites balms (Castellet i la Gornal).

Als afores de Torrelletes, utilitzades com a abocador.

9 - Coveta (Castellet i la Gornal).

A Torrelletes, petita cavitat artificial oberta en el marge terrós destinada possiblement a guardar-hi estris del camp o aixopluc.

Les **Coves Turístiques**, aquelles que hom sovint identifica amb les mallorquines del Drac, Hams, Artà, Gènova o Campanet, són un darrer apartat, aquell que deriva de la modernitat i que aporten cultura als visitants i ingressos a les contrades on la natura ha estat prou generosa com per deixar-hi aquestes bel·leses.

1 - Mines d'Aigua (Santa Oliva).

Antigues mines d'aigua, amb noves galeries obertes artificialment.

2 - Coves de les Deus (Sant Quintí de Mediona).

Coves urbanitzades.

3 - Cova de l'Ordal (Subirats).

Pou habilitat per a rebre visites turístiques al preu de 25 cèntims (a primers de segle, és clar).

Durant aquestes classificacions, hem fregat repetides vegades la il·linda de les cavitats excavades artificialment, el seu estudi, la seva catalogació, encara que n'hem citat algunes, és cosa que momentàniament deixem una mica al marge. S'enquadren dins del trogloditisme, però són obra totalment humana. Nosaltres preferim inclinar-nos per l'aprofitament dels fenòmens naturals, inclosos els habitatges excavats a recer d'un cingle o entre blocs petris.

Fa alguns anys la frontera on cloïa l'espeleologia era rígida i hermètica. Quan pel 1972 es va publicar el treball *Observacions espeleològiques en una cavitat artificial* no era el primer d'estudiar una mina des del vessant espeleològic, però l'article, com que va aparèixer en una revista d'espeleologia, va causar sorpresa i comentaris. Quan uns anys més tard, la mateixa Federació d'Espeleologia propiciava l'aparició del treball *Les Mines de Can Palomeres* ja ningú no es va sorprendre.

Actualment amb el descens de barrancs, l'espeleologia també ha abandonat la «línia de volta», la projecció del sostre de la cova sobre la planta de la topografia, i és que el món subterrani, l'espeleologia o el que anomenem trogloditisme, no té uns límits tan precisos com a vegades hom creu.

NOTES

- (1) VIRELLA I BLODA, Joan: «Habitacles trogloditics» a *Miscel·lània Penedesenca 1980*, p. 259.
- (2) Exemples d'aquests tipus els trobem sovint al Garraf, ja que és una comarca on per la configuració del terreny l'aigua escasseja i hom construeix recs, reguerots i bassiols on hi ha una minsa possibilitat d'aprofitament hidràulic.